

YELTEN, Muhammed-ÖZKAN, Mustafa, 2002, *Türkçe'nin Sözlüğü*, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul.

Mehmet Dursun ERDEM*

Sözlükler, sadece kelime anlamlarını açıklayan kitaplar olmaktan öte, kelimelerin semantik alt yapıları veya anlam çerçeveleri ile bir milletin dünyaya bakışını, duyuşunu ve hayat tarzlarını ortaya koyan önemli çalışmalardır. “İster yazılı isterse de sözlü olsun iletişim bir karşılıklı anlam aktarımı olarak değerlendirilebilir. Bu aktarım sırasında aynı kelime her durumda farklı anlamlarda kullanılabilir” (Aydın 1997:85). Sözlükler kelimelerin temel anlamlarından başka aktarım, iletişim sırasında oluşan yan, mecaz veya deyimse anlamlarını da ortaya koyar.

Sözlükçülük bakımında Türkçe ve Türkler iyi bir geleneğe sahiptir. Türkçe, “dünya dilleri arasında, sözlükler bakımından şanslı durumdadır” (Demir 2001:III). 10.yy.dan sonra İslam dairesine giren Türkler, yeni dini öğrenmek maksadıyla birçok dini içerikli metinler yazmışlardır. Dolayısıyla 19.yy.a kadar Türkler tarafından hazırlanan sözlüklerin hemen hemen tamamı da bu dinin kaynağı olan Arapça ve Farsçayı konu almıştır. Türklerin sözlükçülük geleneği Kaşgarlı Mahmud’la başlar. Dîvânü Lugâti’t-Türk 1074 yılında tamamlanan Türkçe-Arapça bir sözlüktür ve “karşılaştırmalı sözlüklerimizin ilk örneği”dir (Ercilasun 2001:77). Kaşgarlı’dan sonra bu geleneği devralan Zemahşeri 12.yy.ın ilk yarısında Mukaddimetü’l-Edeb’i hazırlamıştır. “Gramer ve sözlükle ilgili ilk manzum eserlere 11.yy.dan itibaren rastlanmaktadır. Bu dönem kaside şeklinde Arap dilciler tarafından sözlükler hazırlamıştır” (Kılıç 2001). Oğuzca’yı esas alan sözlükler ise daha çok satır arası mahiyette olup 14.yy.dan sonra yazılmışlardır.

Türkçe dünya dilleri arasında köklü bir mirasa sahip, 6-7 yüzyıllarda yazı dili olarak kullanılmaya başlayan nadir dillerden biridir. Bu sebeple asırların verdiği olgunluk dilin anlamlı en küçük birimlerini epeyce işlevsel hale getirmiştir. Yüzyıllardır edebiyat, sanat ve yaşanan tecrübelerle işlenen ve incelen kelimelerin kıvraklığı, ifade kudreti; öbür dillerle karşılaştırıldığında çok fazla olduğu görülmektedir. Bu açıdan sözlükler Türkçe için çok önemlidir. Bu konuda son yıllarda sempozyumların yapıldığına ve sözlükçülükle ilgili kitapların yayımlandığına şahit oluyoruz.¹

* Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. mdursunerdem@hotmail.com

¹ Son yıllarda Ahmet Yüksel sorumluluğunda Kebikeç dergisinin çıkardığı iki özel sayı (1998-1999) ve Demir ve Yılmaz’ın (2001) editörlüğünde Doğu Akdeniz Üniversitesinin yayımladığı bir sözlükbilim özel sayısı vardır. Bu özel sayılar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/2 Fall 2006*

Bu yazıda “Türkçe’nin Sözlüğü” isimli Muhammet Yelten ve Mustafa Özkan’ın yazdığı kitap üzerinde durulacaktır.

Sözlük çalışmaları bilgi, birikim ürünü olan eserlerdir. Birçok bakış açısının aynı nesne üzerinde farklı noktaları görebildikleri gibi, aynı sözcükten farklı anlamlar da çıkarılabilir. Dolayısıyla sözlükler birden fazla kişi tarafından yapılması gereken, dikkatin son derece önemli olduğu çalışmalardır.

Muhammet Yelten ve Mustafa Özkan Turkoloji sahasına yıllarını veren iki araştırmacı olarak zahmetli bir çalışmanın ürünü olduğunu gösteren bir sözlük hazırlamışlardır. 534 sayfa civarında olan bu çalışma yıllar içinde daha güzel ve mükemmel hale geleceği âşikardır. Genel sözlük temayüllerinin yanında bu sözlüğün dile getirilmesi ve sözlük hazırlanırken bundan sonra da diğer araştırmacıların dikkat etmesi gereken bazı yönleri vardır.

Sözlük, bugüne kadar yapılan sözlük çalışmalarındaki hususlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Alfabetik sıra, seslerin ek aldıklarında kök ve gövdelerindeki son ünsüzün aldığı değişiklik gibi birçok kural bu sözlükte de okuyucuya sunulmuştur. Ancak sözlüğün en güzel tarafı birçok sözlükte karşılaşmadığımız kelimelerin söyleyişlerinin de belirtilmesi olmuştur. Özellikle söylenişinde sorunlu birçok kelimenin /.../ işareti içinde telaffuzu da verilerek, çalışmanın daha kullanışlı hale getirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca değişen durumlara göre, özellikle cümle içinde kelimeler sıfat, zarf, zamir gibi türlere geçiş yapabilmektedirler. Kelimelerin kullanımına göre aldıkları bu durum da sözlükte elden geldiğince ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

Bu sözlüğün asıl ilgi çekici tarafı ise kullanım sırasında ortaya çıkan mecaz anlam, yan anlam, deyimsel ifadelerden kaynaklanan anlamlar gibi kelimenin semantik çerçevesini ortaya koymasıdır. Tabii eldeki çalışma bu bakımdan iyi bir çalışma olmasına karşın yeterli değildir. Her geçen gün yeni kullanımların hayatımıza girmesi sözlükleri çabuk eskiten sebeplerin başında gelir. Ancak sözlüğü devamlı yenilemek, her geçen gün yeni yeni malzemeler eklemek bu eskimeyi engelleyebilir. Yelten ve Özkan’ın da çalışmalarında buna dikkat ettiklerini görmekteyiz. Bu güzel eser sürekli yenilenip üzerine yeni malzemeler eklendikçe daha güzel ve mükemmel hâle gelecektir.

sözlükbilim açısından çok değerli çalışmalar olmuştur. ancak bu özel sayılar bize sözlükbilim çalışmaları konusunda daha çok şeyler yapmamız gerektiğini bize göstermiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/2 Fall 2006*

KAYNAKÇA

- AYDIN, Mehmet (1997). "Sözlük Neye Yarar?", *Taşra Yazıları*, Yedi İklim Yayınları, İstanbul, s. 83-89.
- DEMİR, Nurettin (2001). *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. Nurettin Demir – Emine Yılmaz) 20-23 Mayıs 1999, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, Kıbrıs.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2001). "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü Üzerine", *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri*, (Haz. Nurettin Demir – Emine Yılmaz), 20-23 Mayıs 1999, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, Kıbrıs, s. 77-82.
- KILIÇ, Atabey (2001). "Manzum Sözlüklerimizden "Manzûme-i Keskin", *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Laçın Yayınları, Kayseri.
- KILIÇ, Atabey (2001). *Manzûme-i Keskin (İncelem-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Laçın Yayınları, Kayseri.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 1/2 Fall 2006*